

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УСРР У 1920-Х РР.

Вадим Покалюк. Інституціоналізація вищих сільськогосподарських навчальних закладів УСРР у 1920-х рр. У статті показано як більшовицька модель освіти у 1920-х рр. впроваджувалася у середовищі сільськогосподарських вишів УСРР. Автор зазначає, що більшовики, прийшовши до влади, почали впроваджувати комуністичну ідеологію. Вони виробили власну модель освіти, котра відстоювала суто практичну підготовку фахівців. Йдеться про те, що вищу освіту у той період надавали інститути і технікуми. Зазначається, що сільськогосподарські виші готували спеціалістів з агрономічної, садово-городньої, лісної, зоотехнічної, меліоративної, землеустрійної галузей. Автор показав процес створення сільськогосподарських інститутів у Харкові, Києві, Кам'яниці-Подільському і Одесі, Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту, Харківських ветеринарного інституту, геодезично-землеустрійного інституту. Висвітлюється процес становлення низки технікумів сільськогосподарського профілю (агрономічних, зоотехнічних, землеустрійних; Маслівського насінньовосортівничого; Полтавського ветеринарного; інженерно-меліоративного у Києві, земельно-меліоративного в Одесі). Йдеться про те, що особливе місце посідав Уманський сільськогосподарський технікум, який готував спеціалістів із садівництва. Автор акцентує увагу на створенні Новоуполтавського єврейського сільськогосподарського технікуму, першого навчального закладу такого профілю у середовищі національних меншин.

*У статті розповідається про те, що сільськогосподарським вишам при-
своювали імена видатних революціонерів, державних і партійних діячів, нау-
ковців, культурних діячів.*

Ключові слова: *інститут, технікум, сільськогосподарська освіта, створення, середовище.*

Вадим Покалюк. Институционализация высших сельскохозяйственных учебных заведений УССР в 1920-х гг. В статье показано как большевистская модель образования в 1920-х гг. внедрялась в среде сельскохозяйственных вузов УССР. Автор отмечает, что большевики, придя к власти, начали внедрять коммунистическую идеологию. Они произвели собственную модель образования, которая отстаивала сугубо практическую подготовку специалистов. Идет речь о том, что высшее образование в тот период предоставляли институты и техникумы. Отмечается, что сельскохозяйственные вузы готовили специалистов из агрономической, семяно-сортовой, леснической, зоотехнической, меліоративной, землеустройной отраслей. Автор показал процесс создания сельскохозяйственных институтов в Харькове, Киеве, Каменце-

Подольском и Одессе, Киевского ветеринарно-зоотехнического института, Харьковских ветеринарного института, геодезично-землеустроительного института. Освещается процесс становления ряда техникумов сельскохозяйственного профиля (агрономических, зоотехнических, землеустроительных; Масловского семяно-сортового; Полтавского ветеринарного; инженерно-мелиоративного в Киеве, земельно-мелиоративного в Одессе). Идет речь о том, что особенное место занимал Уманский сельскохозяйственный техникум, который готовил специалистов по садоводству. Автор акцентирует внимание на создании Новополтавского еврейского сельскохозяйственного техникума, первого учебного заведения такого профиля в среде национальных меньшинств. В статье рассказывается о том, что сельскохозяйственным вузам присваивали имена выдающихся революционеров, государственных и партийных деятелей, ученых, культурных деятелей.

Ключевые слова: институт, техникум, сельскохозяйственное образование, создание, среда.

У 20-х рр. ХХ ст. значних змін зазнала система сільськогосподарської освіти. Саме тоді закладалися підвалини нині діючої національної системи освіти, котра під дією загальносвітових тенденцій переживає період докорінних змін. Незважаючи на ряд робіт, що з'явилися у 20-ті рр. ХХ – на початку ХХІ ст., дослідження діяльності сільськогосподарських навчальних закладів продовжує залишатися актуальним завданням. Зокрема, немає спеціальних досліджень, у яких би комплексно було показано реорганізації, структурування, організацію діяльності та управління аграрних вишів у 1920-х рр. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували Г. М. Шевчук¹, С. М. Живора, Н. В. Васильєва², В. П. Шульга³, автори колективної монографії «Вища школа Української РСР»⁴, навчального посібника «Аграрна історія України»⁵. У нашій публікації спробуємо з'ясувати як більшовицька модель освіти впроваджувалася у середовищі сільськогосподарських вишів УСРР.

У 1919 р. в Україні було встановлено радянську владу. Прийшовши до влади, більшовики почали впроваджувати комуністичну ідеологію, надійним інструментом якої була система освіти. Освітню галузь вони планували перебудувати і поставити на службу панівній владі. Було вироблено власну модель освіти, що відстоювала суто практичну підготовку фахівців для відбудови зруйнованого господарства. Вона була схвалена на I Всеукраїнській нараді з питань освіти, яка відбулася 25 березня 1920 р. Її основні положення сформулювали у «Схемі народної освіти УСРР», яка передбачала створення двох типів вишів – інститутів і технікумів⁶. У «Кодексі законів про народну освіту УСРР» (1922 р.) визначалось, що інститути є вищими навчальними закладами з широким теоретичним курсом. Вони мали готувати організаторів-керівників вищої кваліфікації для широких галузей народного господарства. На молодших курсах увага зосереджувалась на теоретичній підготовці студентів, а спеціалізація впроваджувалась на старших курсах. Водночас, технікуми мали давати знання, макси-

мально наближені до виробництва. У них теоретична підготовка займала менше місця, спеціалізація розпочиналась уже з першого курсу⁷. Це ж стосується і сільськогосподарських інститутів (СГІ) і технікумів (СГТ).

Ряд джерел повідомляють про кількість сільськогосподарських вишів в Україні у 1920-х рр. На 1921 р. у республіці функціонували 6 СГІ⁸. З 1922–1923 н.р. по 1927–1928 н.р. їх було 7⁹, у 1928–1929 н.р. – 8¹⁰. У 1929–1930 н. р. студенти здобували вищу освіту у 9 інститутах¹¹.

Що стосується технікумів, то їхня кількість упродовж десятиліття зменшувалася. У жовтні 1922 р. в УСРР функціонували 43 таких вишів¹². До травня 1923 р. їх уже стало 32¹³, а до жовтня того ж року – 23¹⁴ (в інших джерелах – 24)¹⁵. У 1924–1925 н. р. налічувався 21 технікум¹⁶, у 1925–1926 і 1926–1927 н. р. – по 22¹⁷, у 1927–1928 н. р. – 20¹⁸, у 1928–1929 н. р. – до 17¹⁹, у травні 1929 р. – до 18²⁰.

У «Кодексі про народну освіту УСРР» визначалися т. зв. «вертикалі» (напрями) професійної освіти, кожна з яких поділялася на галузі. Зокрема, сільськогосподарські виші готували спеціалістів з таких галузей – агрономічної, садово-городньої, лісної, зоотехнічної, меліоративної, землеустрійної²¹. У 1926–1927 н. р. із 7 СГІ 4 були агрономічними, 2 – ветеринарно-зоотехнічними, 1 – землеустрійним²².

Сільськогосподарські інститути працювали у Харкові, Києві, Кам'янці-Подільському і Одесі. Харківський інститут сільського господарства і лісівництва було створено на базі інституту, що дислокувався у м. Ново-Олександрія Люблінської губернії (виш заснований у 1908 р.) У 1914 р., у зв'язку з початком Першої світової війни, інститут евакуювали до Харкова. У 1919 р. його перейменували на Харківський²³. 21 березня 1921 р. постановою РНК УСРР від 21 березня 1921 р. ухвалили колишній Ново-Олександрійський назавжди залишити у Харкові²⁴. В анкеті СГІ за 1926 р. саме цей рік (1921-й) значиться як дата створення вишу²⁵.

Київський СГІ свої початки бере з агрономічного відділення (факультету) Київського політехнічного інституту, яке було започатковано у 1898 р. 21 серпня 1921 р. на його базі було створено окремий СГІ²⁶. Водночас, в одному з документів, що містить ЦДАВО України, зазначається, що виш засновано 1 вересня, коли Укрголовпрофосвіта видала відповідну постанову²⁷. Про це ж йдеться і в праці С. М. Живори і Н. В. Васильєвої²⁸. Дослідник В. В. Діденко вважає, що постанову оприлюднили 21 вересня 1921 р.²⁹. Повне відокремлення від КПІ відбулося лише 1 червня 1924 р.³⁰ Автори видання «Кузня сільськогосподарських кадрів» аргументують, що СГІ повністю відокремився від КПІ лише у березні 1925 р.³¹.

У Кам'янці-Подільському СГІ було створено на базі сільськогосподарського факультету місцевого державного українського університету. Офіційно виш розпочав свою роботу 1 червня 1921 р. відповідно до постанови Укрголовпрофосвіти від 22 лютого того ж року³². Як юридична особа СГІ дістав право самостійно вирішувати свої справи з 19 березня, коли було ухвалено відповідне рішення Наукової ради К-ПДУУ³³. Один із документів ЦДАВО України містить дані, що Кам'янець-Подільський СГІ виник 18 квітня 1921 р.³⁴

Немає точних даних щодо того, коли виник Одеський СГІ. В одних дже-релах йдеться про осінь 1917 р.,³⁵ в інших – 10 лютого 1918 р.³⁶ Вважаємо, що найбільш ймовірною є перша дата, а 10 лютого у виші розпочалися заняття. У жовтні 1929 р. на базі Полтавських сільськогосподарського політехнікуму, індустріального і землеустрійного технікумів, Красноградського і Ерастівського СГТ було створено Полтавський СГІ³⁷. Цікаво, що ще у березні 1925 р. мусу-валася думка про утворення аграрного вишу у Полтаві. Нам вдалося віднайти документ, у якому йшлося про перевід СГІ з Харкова до Полтави. Все ж про-тести партосередку, колективу харківського вишу зробили свою справу і виш залишили у столиці³⁸.

Декілька разів змінював свій статус аграрний виш у Херсоні. В 1874 р. у цьому місті було створено земську сільськогосподарську школу. У першій по-ловині 1918 р. на її базі утворили СГІ, який проіснував лише до серпня того ж року, після чого тут знову працювала сільськогосподарська школа. У 1920 р. її об'єднали з політехнічним інститутом і створили СГТ³⁹. 14 серпня 1928 р. тех-нікум перетворили у СГІ⁴⁰.

В Умані 3 листопада 1929 р. СГІ виник на базі Уманського сільськогосподарського політехнікуму⁴¹. Того ж року Білоцерківський СГТ перейменували у СГІ⁴². Водночас, автори навчального посібника «Аграрна історія України» вважають, що у Білій Церкві інститут було створено у 1930 р., а в Умані – у 1936 р.⁴³, що, на нашу думку, відповідає більшій дійсності, ніж те, що у цих містах виші започаткували у 1929 р. У газеті «Червоний кордон» від 6 жовтня 1928 р. йдеться про те, що у найближчий час у Вінниці мав розпочати роботу СГІ⁴⁴. Інші джерела, які б повідомляли про діяльність цього вишу в той період, відсутні.

У 20-х рр. ХХ ст. діяли декілька інших інститутів сільськогосподарського профілю. Так, у Києві працював ветеринарно-зоотехнічний інститут, який ви-ник на базі ветеринарного факультету КПІ, що функціонував із 27 вересня 1920 р. 3 червня 1921 р. Укрголовпрофосвіта прийняла рішення про відокремлення цього факультету від КПІ і створення самостійного Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту. 10 червня НКО УСРР затвердив це рішення. Щоправда, ця справа затягнулася до 7 жовтня, коли було прийнято остаточне рішення про відокремлення від «Київської політехніки»⁴⁵. Автори колективної монографії «Дніп-ропетровський державний аграрний університет» вважають, що інститут виник 11 вересня 1922 р. Свою позицію вони аргументували тим, що цього дня було видано відповідний наказ Укрголовпрофосвіти⁴⁶. Радянський вчений Г. М. Шев-чук повідомляє, що виш створили на базі факультету народного університету-політехнікуму⁴⁷.

Такий же профільний заклад працював і в Харкові. Ще у 1835 р. при кафедрі ветеринарії Харківського університету було створено практичну ветеринар-ну школу, яку у 1851 р. перетворили у ветеринарне училище, а у 1873 р. – у вет-інститут⁴⁸. У 1922 р. останній реорганізували у зооветеринарний інститут⁴⁹. По-чинаючи з середини 20-х рр., його знову називали ветеринарним інститутом⁵⁰.

У цьому ж місті, 1 серпня 1922 р. на базі межового технікуму (діяв з 1 вересня 1920 р.) утворили Харківський геодезично-землеустрійний інститут⁵¹. Урочище відкриття закладу відбулося 17 лютого 1923 р.⁵².

У 1920-х рр. в УСРР діяла низка технікумів сільськогосподарського профілю. Зокрема, у середині десятиліття функціонували Білоцерківський, Ерастівський, Золотоношський, Красноградський, Луганський, Майнівський, Мігейський, Ново-Чарторійський (Волинський), Новополтавський, Полтавський, Сутиський, Уманський, Херсонський і Чернігівський СГТ⁵³. Вони виникали на базі навчальних закладів різного рівня.

Так, попередником Білоцерківського СГТ була жіноча гімназія⁵⁴. Заклад створили розпорядженням колегії губпрофосвіти Київщини від 8 лютого 1920 р. У травні 1921 р. до вишу приєднали промисловий технікум⁵⁵, а у 1923–1924 н.р. – Городищенський СГТ⁵⁶, Таращанський та Смілянський технікуми механізації. У 1926 р. технікум реорганізували сільськогосподарський політехнікум⁵⁷. У жовтні 1921 р. на базі сільськогосподарського факультету Вищої робітничої школи створили Полтавський СГТ⁵⁸. У грудні 1923 р. його об'єднали із садово-городньою школою і кооперативним технікумом у єдиний агрономічно-кооперативний технікум⁵⁹. У грудні 1927 р. технікуму надали статус сільськогосподарського політехнікуму⁶⁰. У Чернігові у січні 1920 р. на базі середньої технічної школи створили політехнікум, один з відділів якого був агрономічним. У 1922–1923 н.р. його реорганізували в індустріально-агрономічний технікум. У вересні 1924 р. індустріальні відділи були ліквідовані й з 1924–1925 н.р. Чернігівський СГТ існував як самостійний заклад. 1 жовтня 1927 р. розпорядженням НКО УСРР СГТ об'єднали з місцевим землеустрійним технікумом, після чого створили агрономічно-землеустрійний політехнікум⁶¹.

Декілька закладів утворилися на базі середніх сільськогосподарських училищ. Зокрема, Ерастівський (нині – Ерастівка є залізничною станцією Придніпровської залізниці)⁶² і Золотоношський СГТ були створені у 1921 р.⁶³. У 1920 р. виник Майнівський СГТ, який дислокувався біля с. Щаснівці Бобровицького району Ніжинської губернії. У 1922–1923 н.р. він знаходився у с. Бобровиця⁶⁴. Тоді ж розпочав свою роботу технікум у с. Мигія (нині – село у Первомайському районі Миколаївської області)⁶⁵. У 1929 р. окружні і громадські установи пропонували НКО УСРР Майнівський⁶⁶ і Мігейський СГТ реорганізувати в інститути⁶⁷. Судячи з усього, ці ініціативи не підтримали.

Ново-Чарторійський (Волинський) СГТ започаткували у вересні 1920 р. на базі сільськогосподарської школи⁶⁸. Наступного року у СГТ такі ж школи реорганізували у Краснограді⁶⁹, а 15 березня 1922 р. – у Луганську⁷⁰.

На початку 20-х рр. місцеві органи влади своїми рішеннями створили технікуми, які, на відміну від вищезгаданих закладів, не мали попередників. Так, 20 серпня 1920 р. виник Сутиський СГТ (с. Сутиска Тиврівського повіту на Вінниччині)⁷¹, а 8 серпня 1921 р. – Могилів-Подільський СГТ (дислокувався у с. Немія Яришівської волості Могилів-Подільського повіту)⁷², у 1923 р. – Запорізький⁷³. У 1925 р. перший з цих вишів, після клопотання його колективу,

перевели у Вінницю, де він розмістився у гарному просторому приміщенні. До цього, як зазначає дописувач П. Денисюк, довелося у «тяжких умовах» здійснити три випуски «червоних студентів-агрономів». У Вінниці технікум «перебудувався на користь студентам і на користь держави»⁷⁴.

У першій половині 1920-х рр. працювали ряд інших СГТ, зокрема, Бердянський (виник 1 грудня 1920 р.)⁷⁵, Вознесенський (15 вересня 1920 р.)⁷⁶, Златопольський (14 листопада 1922 р.)⁷⁷, Єлисаветградський (1920 р.)⁷⁸, Кам'янець-Подільський (1 грудня 1922 р.)⁷⁹, Козацький (1 вересня 1921 р.; працював у с. Козацьке Шевченківського округу на Київщині до 1 вересня 1922 р.)⁸⁰, Ногайський (4 травня 1921 р.; м. Ногайський Запорізької губ.)⁸¹ Полонський⁸², Хмільницький (1920 р.)⁸³, Чугуївський (1920 р.)⁸⁴ та ін. До 1924–1925 н.р. ці заклади припинили свою роботу.

Серед технікумів особливе місце належить Уманському СГТ, який мав багату історію. У 1844–1868 рр. в Умані працювало Головне училище садівництва, у 1868-1903 рр. – училище землеробства і садівництва, у 1903-1921 рр. – середнє училище садівництва і землеробства. 22 червня 1921 р. було створено Уманську вищу сільськогосподарську школу-технікум для підготовки спеціалістів із садівництва і агрономії⁸⁵. 17 листопада 1927 р. вишу надали статус політехнікуму⁸⁶.

У 20-ті рр. виникли сільськогосподарські технікуми національних меншин, перший з яких започаткували у єврейській колонії Новопоплавка. Попередником вишу була сільськогосподарська школа, що виникла 5 листопада 1902 р. й існувала до 1918 р., коли її закрили у зв'язку з військовими подіями. У 1923 р. на кошти єврейського ремісничого товариства школу відновили⁸⁷, а у 1924 р. на її базі створили технікум⁸⁸. Автори видання «Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.» повідомляють, що наприкінці 20-х рр. працювали 6 німецьких, 5 єврейських, по 4 польських і болгарських, 3 російські, 2 польські, по одному греко-еллінському і греко-татарському СГТ⁸⁹. Архівних документів, які б підтверджували ці дані нам віднайти не вдалося.

Працювали декілька спеціальних технікумів сільськогосподарського профілю. 23 серпня 1920 р. колегія губпрофосвіти Київщини видала розпорядження про відкриття у с. Маслівка Шевченківського округу Канівського повіту насіннєво-сортивничого технікуму⁹⁰. У республіці діяли декілька зоотехнічних технікумів. Так, у 1921 р. на базі Харківського середнього землеробського училища було створено Харківський (Дергачівський – певний період він знаходився на ст. Дергачі) зоотехнікум⁹¹. Зоотехнікум функціонував і в Херсоні⁹², а в Полтаві – ветеринарний технікум⁹³.

До сільськогосподарських вишів відносилися землеустрійні технікуми, один з яких діяв у Дніпропетровську. У 1912 р. тут була землемірна школа, яку у жовтні 1920 р. перетворили на межовий технікум, а у 1923 р. – землеустрійний⁹⁴. За таким же сюжетом створили землеустрійний технікум у Чернігові⁹⁵. 1 грудня 1922 р. Укрголовпрофосвіта затвердила рішення про утворення на базі Житомирської землемірної школи землеустрійного технікуму⁹⁶. З такої ж школи у

1920 р. постав Полтавський землеустрійний технікум⁹⁷. Такий же заклад працював у Києві⁹⁸. У цьому ж місті працював інженерно-меліоративний технікум (створений у 1922 р.)⁹⁹, а в Одесі – земельно-меліоративний (1921 р.)¹⁰⁰.

Сільськогосподарським вишам присвоювали імена видатних революціонерів, державних і партійних діячів, науковців, культурних діячів. Так, 7 листопада 1922 р. Кам'янець-Подільському СГІ надали ім'я Карла Маркса, а робітфаку цього ж вишу – III Комуністичного Інтернаціоналу¹⁰¹. У 1924 р. Харківському СГІ присвоїли ім'я Х. Раковського¹⁰². 28 лютого 1928 р. правління вишу, у зв'язку з тим, що цього діяча почали звинувачувати у троцькізмі, висловило ініціативу, аби інститут перейменували у ХСГІ імені Селянського Інтернаціоналу. Згодом цю ініціативу підтримали колектив вишу і Харківський окружний виконавчий комітет. 13 вересня 1928 р. відповідний проект було внесено на розгляд колегії НКО УСРР¹⁰³. З високою долею ймовірності можемо припустити, що цей акт прийняли. Ім'я Християна Раковського носив і Житомирський землеустрійний технікум¹⁰⁴. 3 березня 1925 р. Чернігівському землеустрійному технікуму надали ім'я Г. Петровського¹⁰⁵. У 1924 р. задовольнили клопотання колективу Херсонського СГІ про присвоєння вишу імені партійного і державного діяча О. Цюрупі¹⁰⁶. Київський інженерно-меліоративний технікум носив ім'я наркома освіти Г. Гринька¹⁰⁷; Луганський¹⁰⁸ і Майнівський СГТ¹⁰⁹, Маслівський сортівничо-насіньовий технікум – природознавця-дарвініста К. Тімірязєва¹¹⁰, Харківський зоотехнікум – письменника і громадського діяча Г. Михайліченка¹¹¹, Сутиський СГТ – видатного українського поета Т. Шевченка¹¹².

Таким чином, у 1920-х рр. більшовикам вдалося впровадити у середовищі сільськогосподарських вишів УСРР власну модель освіти, яка базувалася на суто практичній підготовці фахівців. Вищу освіту у той період надавали інститути і технікуми. Сільськогосподарські виші готували спеціалістів з агрономічної, садово-городньої, лісної, зоотехнічної, меліоративної, землеустрійної галузей. Одним із кроків влади у напрямку впровадження комуністичної ідеології було присвоєння аграрним закладам імен видатних революціонерів, державних і партійних діячів.

Примітки:

¹ Шевчук Г. М. Культурне будівництво на Україні у 1921–1925 роках. Київ : вид-во АН УРСР, 1963. 436 с.

² Живора С. М., Васильєва Н. В. Аграрна освіта в Наддніпрянській Україні (кінець XIX – 1950-ті рр.) // Вісник аграрної історії: зб. наук. пр. Київ : СПД ФО Куц В. М., 2012. Вип.3. С. 96-109.

³ Шульга В. П. Стан та перспективи розвитку вітчизняної сільськогосподарської освіти у середині 20-х рр. XX ст. // Там само. 2015. Вип. 11-12. С. 281-286.

⁴ Вища школа Української РСР за 50 років / [кер. авт. кол., відп. ред. В. І. Пічов]. Київ : Київ. держ. ун-т ім Т. Г. Шевченка, 1967. 395 с.

⁵ Каденюк О. С. Коломієць С. С., Алещенко М. І. та ін. Аграрна історія України : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. 292 с.

⁶ Крилов І. Система освіти в Україні (1917–1930) : досліді і матеріали. Мюнхен, 1956. С. 54-57.

⁷ Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду. 1917–1959 рр. : зб. док. Київ : Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1960. Т. 1. 1917 червень – 1941 рр. С. 161.

⁸ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 7. Спр. 150. Арк. 27; Шевчук Г. М. Культурне будівництво. С. 249.

⁹ ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 461. Арк. 365 зв.; Ф. 166. Оп. 3. Спр. 635. Арк. 7; Оп. 5. Спр. 258. Арк. 2; ЦДАГО України. Ф. 1 Оп. 20. Спр. 1776. Арк. 91, 105; Спр. 2491. Арк. 99; Спр. 2703. Арк. 1; Держархів Харківської обл. Ф. Р.1148. Оп. 6. Спр. 12. Арк. 15; Народня освіта України на 1 січня 1925 р. Установи професійної та політичної освіти // Статистика України. №76. Серія VII. Статистика народньої освіти. Вип. II. Т. V. Харків : Центр. стат. управ. УСРР, 1926. С. 2-3; Ряппо Я. В защиту советской высшей школы. Харьков : «Путь просвещения» и «Студент революции», 1923. С. 21; Шульга В. П. Стан та перспективи розвитку. С. 282.

¹⁰ Стан і перспективи с.-г. освіти на Україні // Сільськогосподарська освіта. Харків, 1929. №10-11, жовт.-листоп. С. 34.

¹¹ Вища школа Української РСР. С. 148.

¹² ЦДАГО України Ф. 1. Оп. 20. Спр. 1776. Арк. 107.

¹³ Там само. Арк. 92.

¹⁴ Там само. Арк. 57.

¹⁵ ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 461. Арк. 365 зв.; Ф. 166. Оп. 3. Спр. 635. Арк. 51.

¹⁶ Друга Всеукраїнська нарада ректорів с.-г. інститутів і керуючих с.-г. технікумами : матеріали наради. Харків: Укрголовпрофосвіта, 1925. С. 12.

¹⁷ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 258. Арк. 2; ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2010. Арк. 134; Спр. 2703. Арк. 1; Звігальський Я., Іванов М. Професійна освіта на Україні. Б.м., б.в., 1927. С. 316; Ряппо Я. Технікуми України – вища школа. Харків : Держ. вид-во Укр., 1927. С. 14.

¹⁸ Вища школа Української РСР. С. 79.

¹⁹ Стан і перспективи с.-г. освіти на Україні. С. 34.

²⁰ Уманский ордена Трудового Красного Знамени сельскохозяйственный институт имени А. М. Горького. 1844–1974. Київ: Вища шк., 1976. С. 51.

²¹ Майборода С. В. Державне управління вищою освітою в Україні : монографія. Київ : вид-во УАДУ, 2000. С. 156.

²² Ряппо Я. П. Народна освіта на Україні за десять років революції. [Харків], 1927. С. 72.

²³ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 1. Спр. 1082. Арк. 10-10 зв.; Оп. 6. Спр. 193. Арк. 49.

²⁴ Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва. 1918–2006: нарис. Харків, 2006. С. 15, 61.

²⁵ Держархів Харківської області. Ф. Р.1148. Оп. 6. Спр. 12. Арк. 16.

- ²⁶ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 595. Арк. 165; Оп. 6. Спр. 193. Арк. 194; Щоголів І. Київський Сільсько-Господарський Інститут//Записки Київського СГІ. Київ, 1927. Т.ІІІ. С. 8.
- ²⁷ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1463. Арк. 6.
- ²⁸ Живора С. М., Васильєва Н. В. Аграрна освіта. С. 100.
- ²⁹ Діденко В. В. Нарис історії Національного аграрного університету (до сторіччя заснування). Київ: Аграрна наука, 1998. С. 30.
- ³⁰ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 538. Арк. 693.
- ³¹ Кузня сільськогосподарських кадрів : корот. іст. нарис. Київ : вид-во «Урожай», 1973. С. 16.
- ³² Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 195. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 6; Спр. 15. Арк. 10 зв.; 3 історії інституту // Записки сільсько-господарського інституту в Кам'янці на Поділлю. Кам'янець на Поділлю, 1924. Т. І. С. 181.
- ³³ Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 195. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 73.
- ³⁴ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 655. Арк. 75.
- ³⁵ Там само. Спр. 634. Арк. 2.
- ³⁶ Там само. Оп. 2. Спр. 1108. Арк. 5.
- ³⁷ Білоусько О. А., Єрмак О. П., Ревегук В. Я. Новітня історія Полтавщини (перша половина ХХ століття) : підруч. : Оріяна, 2005. С. 297; Михайлюк О. І. Становлення та розвиток сільськогосподарських освітніх закладів Полтавщини у ХІХ ст. – 20-х роках ХХ століття. Київ : Нора-принт, 2001. С. 19.
- ³⁸ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2010. Арк. 6-7.
- ³⁹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 206. Арк. 66; Оп. 6. Спр. 194. Арк. 33; Держархів Херсонської області. Ф. Р.2. Оп. 1. Спр. 416. Арк. 29; Рубин Ф. Краткий исторический очерк // Збірник, присвячений 50-ти річному ювілею Херсонського сільсько-господарського технікуму імені А. Д. Цюрупі. Херсон : вид. Ювілейн. Комісії, 1924. С. 19.
- ⁴⁰ Ушкаренко В. О. Історичні шляхи становлення й розвитку Херсонського державного аграрного університету // 125 років Херсонському сільсько-господарському навчальному закладу : зб. наук. ст. Херсон : Айлант, 1999. С. 4.
- ⁴¹ Уманський орден Трудового Красного Знамени. С. 52.
- ⁴² Власенко В. М., Стародуб О. В., Чернецький Є. А. Білоцерківський аграрний університет : від витоків до сьогодення. Біла Церква, 2005. С.70.
- ⁴³ Ще одна вища с.-г. школа // Червоний кордон. Кам'янець-Подільський, 1928. 6 жовт. Ч. 115 (491). С. 5.
- ⁴⁴ Каденюк О. С. Коломієць С. С., Алещенко М. І. та ін. Аграрна історія. С. 239.
- ⁴⁵ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1078. Арк. 24-24 зв.; Оп. 7. Спр. 150. Арк. 26, 38; ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 1776. Арк. 36; Бородай І. С. До історії становлення зоотехнічної науки в Україні // Київська старовина. Київ, 2010. Т.1. С. 9.
- ⁴⁶ Дніпропетровський державний аграрний університет. Вид. 3-є, доп. і перероб. Дніпропетровськ : ТОВ «Енем», 2007. С. 8.
- ⁴⁷ Шевчук Г. М. Культурне будівництво. С. 250.

- ⁴⁸ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 193. Арк. 15.
- ⁴⁹ Там само. Оп. 2. Спр. 1482. Арк. 5.
- ⁵⁰ Там само. Оп. 3. Спр. 635. Арк. 7; ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 1776. Арк. 36; Держархів Харківської області. Ф. Р.1148. Оп. 6. Спр. 12. Арк. 15; Навчальні плани інститутів і технікумів с.-г. вертикалі з пояснювальними записками / НКО УСРР, Держ. наук.-методолог. к-т. Харків, 1926. С. 16.
- ⁵¹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1449. Арк. 231.
- ⁵² Кукс. Харьковский геодезический и землеустроительный Институт // Студент революції. 1923. № 6. С. 82-83.
- ⁵³ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 541. Арк. 781, 794, 814; Спр. 923. Арк. 27, 67; Навчальні плани інститутів і технікумів. С.33.
- ⁵⁴ Каденюк О. С., Ісакова Н. П. Розвиток сільськогосподарської науки та освіти в Україні за радянської доби // Історія формування української моделі розвитку сільського господарства (з найдавніших часів до сьогодення). Київ : Навч.-наук. природ.-гумніт. ін-т Нац. аграрн. ун-ту, 2003. Ч. 2 і 3. С. 55.
- ⁵⁵ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 634. Арк. 180.
- ⁵⁶ Там само. Арк. 181.
- ⁵⁷ Власенко В. М., Стародуб О. В., Чернецький Є. А. Білоцерківський аграрний університет. С. 69.
- ⁵⁸ Михайлюк О. І. Становлення та розвиток. С. 9.
- ⁵⁹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 634. Арк. 109; Іваніщенко К. З нашого життя // Студент революції. 1925. № 7. С. 37; Рибалка Д. В Полтавському Агро-Кооперативному технікумі // Там само. 1924. № 1-2. С. 92.
- ⁶⁰ Полтавський сільськогосподарський інститут. С. 774.
- ⁶¹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 279. Арк. 2; Спр. 1188. Арк. 3.
- ⁶² Там само. Оп. 4. Спр. 112. Арк. 58; Оп. 5. Спр. 550. Арк. 2; Оп. 6. Спр. 192. Арк. 301.
- ⁶³ Там само. Оп. 3. Спр. 286. Арк. 2.
- ⁶⁴ Там само. Спр. 260. Арк. 25; Яцюта О., Шрам В., Тарасенко І. Агрикультурна робота Майнівського с.-г. технікуму в 1924–25 навчальному році // Досвід агрикультурної роботи сільсько-господарських шкіл. 1924–1926 рр. : зб. матеріалів. Харків : Держ. вид-во Укр., 1927. С. 19.
- ⁶⁵ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 223. Арк. 198.
- ⁶⁶ Агронарада при Ніженському ОЗВ про Майнівський с.-г. технікум // Сільськогосподарська освіта. 1929. №1, січ. С. 74.
- ⁶⁷ Денісевський Д. Агропохід Мігійського с.-г. технікуму на село // Сільськогосподарська освіта. 1929. №3, берез. С.100.
- ⁶⁸ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 223. Арк. 154.
- ⁶⁹ Там само. Оп. 5. Спр. 282. Арк. 166; Спр. 553. Арк. 5.
- ⁷⁰ Там само. Оп. 2. Спр. 1092. Арк. 14; Друга Всеукраїнська нарада. С. 56.
- ⁷¹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 206. Арк. 43; Спр. 378. Арк. 2.
- ⁷² Там само. Оп. 2. Спр. 1098. Арк. 9, 18.
- ⁷³ Там само. Оп. 5. Спр. 543. Арк. 44.

- ⁷⁴ Денисюк П. Вінницький сільсько-господарський технікум // Студент революції. 1927. №1. С. 82.
- ⁷⁵ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 386. Арк. 3, 4 зв.
- ⁷⁶ Там само. Спр. 343. Арк. 1.
- ⁷⁷ Там само. Спр. 1435. Арк. 345.
- ⁷⁸ Модржевська М. З трьохлітніх мандрювань Єлисаветського с.-г. технікуму // Студент революції. 1924. № 1-2. С. 88.
- ⁷⁹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1066. Арк. 1; Нестеренко В. А. Технікуми Кам'янця-Подільського в 1920-і в першій половині 1930-х рр. // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків : історія і сучасність : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2005. С. 45; Суровий А. Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 14. С. 149.
- ⁸⁰ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 634. Арк. 6, 7 зв.
- ⁸¹ Там само. Оп. 2. Спр. 386. Арк. 29.
- ⁸² Полонский с.-хоз. техникум // Студент революції. 1923. № 6. С. 87.
- ⁸³ Вініковецький С. Я., Воловик В. П. Деякі аспекти культурного розвитку Подільської губернії 20-х років ХХ ст. // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, С. 410; Стадник О. О. Формування освітнього і культурного середовища на Поділлі в 1920–30-х рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія» : зб. наук. пр. Вінниця, 2005. Вип. 9. С. 257.
- ⁸⁴ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 391. Арк. 11.
- ⁸⁵ Там само. Спр. 1132. Арк. 2-2 зв.; Оп. 5. Спр. 541. Арк. 150.
- ⁸⁶ Уманський ордена Трудового Червоного Знамени. С. 49.
- ⁸⁷ Мицель М. «Последняя глава» : Агро-Джойнт в годи великого терора. Київ : Дух і літера, 2012. С. 20.
- ⁸⁸ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 192. Арк. 334, Оп. 7. Спр. 150. Арк. 38; Ф. 413. Оп. 1. Спр. 131. Арк. 4.
- ⁸⁹ Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст. : іст. нариси. Київ : Ніка-Центр, 2012. С. 250.
- ⁹⁰ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 214. Арк. 13, Оп. 6. Спр. 192. Арк. 215; Ячевський Ю. Рік агрикультурної праці Маслівського сортівничо-насіньового технікуму (1924–25 рр.) // Досвід агрикультурної роботи сільсько-господарських шкіл. С. 51.
- ⁹¹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1435. Арк. 538; Оп. 6. Спр. 223. Арк. 263-264.
- ⁹² ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 923. Арк. 67.
- ⁹³ Там само. Оп. 2. Спр. 1435. Арк. 411.
- ⁹⁴ Там само. Оп. 6. Спр. 223. Арк. 4.
- ⁹⁵ Там само. Оп. 5. Спр. 541. Арк. 302; Оп. 6. Спр. 194. Арк. 202; Дедович Д. В. Технікуми Чернігівщини на поч. 20-х рр. ХХ ст. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ltkp/2011_62/teor/t_7.pdf

- ⁹⁶ ЦДАВО України. Ф. 166. Спр. 551. Арк. 8-9.
- ⁹⁷ Там само. Спр. 538. Арк. 343; Оп. 6. Спр. 223. Арк. 233; Хмиз. Полтавський землевпорядний технікум // Студент революції. 1927. № 8. С. 61.
- ⁹⁸ Навчальні плани інститутів і технікумів. С. 41.
- ⁹⁹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 206. Арк. 2 зв.; Оп. 5. Спр. 541. Арк. 116, 130.
- ¹⁰⁰ Там само. Оп. 6. Спр. 223. Арк. 343.
- ¹⁰¹ З історії інституту. С.181.
- ¹⁰² ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 193. Арк. 49.
- ¹⁰³ Там само. Оп. 5. Спр. 33. Арк. 13, 14, 16.
- ¹⁰⁴ Рябченко О. Л. Радянська влада і колективи вищої школи : проблема взаємодії // Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928) : кол. монографія. Київ : Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 2015. Т. 1. С. 621; Її ж. Студентство у символічному просторі міста радянської України (1920-ті рр.) // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. пр. Київ : УНІСЕРВ, 2009. Вип. 28. С. 24.
- ¹⁰⁵ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 194. Арк. 202.
- ¹⁰⁶ Держархів Херсонської області. Ф. Р. 2. Оп. 1. Спр. 416. Арк. 29; Ф. Р. 414. Оп. 1. Спр. 794. Арк. 32.
- ¹⁰⁷ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 206. Арк. 2 зв.
- ¹⁰⁸ Там само. Оп. 2. Спр. 1092. Арк. 6.
- ¹⁰⁹ Яцюта О., Шрам В., Тарасенко І. Агрикультурна робота. С. 19.
- ¹¹⁰ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 541. Арк. 223.
- ¹¹¹ Там само. Оп. 6. Спр. 223. Арк. 263.
- ¹¹² Там само. Оп. 3. Спр. 206. Арк. 43; Спр. 378. Арк. 2.

Vadym Pokalyuk. Institutionalization of higher agricultural education in the USSR in the 1920s. *The article shows how the Bolshevik model of education in the 1920s was introduced among the agricultural universities of the USSR. The author indicates that the Bolsheviks came to the power and began to introduce communist ideology. They have developed their own model of education, which defended only practical training. The higher education in that period was provided by the institutes and the technical schools. It is indicated that the agricultural universities prepared the specialists in agronomical, horticultural, forestry, animal husbandry, meliorative, land management industries. The author showed the process of creating agricultural institutions in Kharkiv, Kyiv and Kamyanets-Podilsky and Odesa, Kyiv veterinary and animal husbandry Institute, Kharkiv veterinary Institute, Geodetic- land management Institute. The process of establishing the number of technical agricultural schools (agronomical, animal husbandry, land management; Maslivsky seed-sorting, Poltava veterinary, Engineering and meliorative in Kyiv, Land meliorative - in Odessa) is shown. The special place was occupied by Uman agricultural technical school, which trained specialists in horticulture. The author focuses on creating Novopoltavsky Jewish Agricultural College, the first educational institution of this kind among the ethnic minorities. The article reads that the agricultural universities were named after the prominent revolutionaries, government and party*

leaders, scientists, cultural figures.

Key words: *institute, technical schools, agricultural education, creation, environment.*

Отримано: 17.05.2017 р.

УДК 378-057(477) «192/193»

Олександр Комарницький

**СТУДЕНТИ-ПЕДАГОГИ УСРР:
ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НОВОГО ПОЛІТИЧНОГО
СВІТОГЛЯДУ (КІНЕЦЬ 20-Х – 30-ТІ РР. ХХ СТ.)**

Олександр Комарницький. Студенти-педагоги УСРР: проблема формування нового політичного світогляду (кінець 20-х – 30-ті рр. ХХ ст.). У статті на конкретних прикладах показано опозиційні настрої студентів педагогічних навчальних закладів радянської України, частина з яких не сприйняла більшовицької моделі суспільства. Автор зазначає, що зростання студентства нового типу, яке було незгідне з «генеральною лінією» партії більшовиків, припадає на кінець 1920-х – на 1930-ті рр. У публікації йдеться про те, що студенти з іронією ставилися до політики більшовиків щодо будівництва соціалізму і комунізму. Ряд студентів не сприйняли заклик партії щодо їх участі у громадсько-політичній роботі. Автор виявив низку фактів, коли молодь відмовлялася сприймати вчення класиків марксизму-ленінізму, керівників більшовицької партії і уряду, що принижувало роль Й. Сталіна як «вождя партії й теоретика». Деякі студенти сприймали смерть того чи іншого керівника держави, більшовицького діяча як надію на подальші позитивні зміни в державі (йдеться про Й. Сталіна, С. Кірова, В. Куйбишева). Розповідається, що чимало студентів відмовлялися визнавати марксизм-ленінізм за науку, негативно ставилися до навчальних предметів ідеологічного змісту. Наводиться низка фактів про підтримку молоді ідей Л. Троцького і Г. Зінов'єва, «правоопортуністичної» теорії М. Бухаріна, О. Рикова і М. Томського. Студентство переслідували за «антирадянську та контрреволюційну» роботу, не забезпечення «комуністичного виховання дітей». Зазначається, що у студентському середовищі широкого поширення набули антипартійні написи і контрреволюційні анекдоти, поеми «контрреволюційного» змісту. Автор повідомляє про випадки зникнення портретів керівників партії.

Ключові слова: *студент, інститут, технікум, більшовики, опозиція.*

Александр Комарницкий. Студенты-педагоги УССР: проблема формирования нового политического мировоззрения (конец 20-х – 30-ые гг. ХХ в.). В статье на конкретных примерах показаны оппозиционные настроения студентов педагогических учебных заведений советской Украины, часть из которых не восприняла большевистскую модель общества. Автор отмечает, что